

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-6>

УДК 323:351;343:341

Покровська А.В.

Національний інститут стратегічних досліджень
при Президентові України

ПРАВОРАДИКАЛЬНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦИ США НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація. У статті розглянуто сучасні тенденції поширення праворадикального екстремізму в США. Концептуалізовано розуміння праворадикального екстремізму з урахуваннями суспільно-політичної специфіки США та останніх наукових розробок західних дослідників. Проаналізовані стратегічні та інституційні кроки США зі створення системи превентивного реагування на прояви радикальних ідеологій. Акцентується увага на важливості розробки чіткої загальнодержавної стратегії протидії насильницькій радикалізації. Наголошено на необхідності значного посилення активності державних органів США у напрямку протидії поширенню ультраправих рухів, а не лише боротьби із загрозою ісламістського екстремізму, який за динамікою фатальних наслідків суттєво поступається ультраправому. Важливим при цьому є збереження підходу максимального залучення громадянського суспільства та локальних спільнот до роботи з потенційно вразливими до екстремізму аудиторіями.

Ключові слова: правий радикалізм, екстремізм, ультраправі, насильницька радикалізація, де-радикалізація, США, національна безпека.

Pokrovska Alisa

National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine

FAR-RIGHT EXTREMISM AS A MODERN THREAT TO NATIONAL SECURITY OF THE UNITED STATES

Summary. The article examines the current trends in the spread of right-wing extremism in the United States. The understanding of right-wing extremism is conceptualized, taking into account the socio-political specificities of the United States and recent scientific developments of Western researchers. The strategic and institutional steps of the US to establish a comprehensive system of preventive response to radical ideologies are analyzed. Emphasis is placed on the importance of developing a clear nationwide strategy to counter violent radicalization. The recent years' developments testify to that the threat of far-right extremist movements has long been underestimated by the US political leadership, and nowadays there exists an urgent need for a significant increase in the activity of the federal authorities in countering the proliferation of far-right movements. Over the past decades after the 9/11 terrorist attacks, the fight against Islamist extremism has been the top national security priority, however, the statistics suggest that domestic Islamist extremism has been significantly inferior to the far-right in terms of fatal consequences. If the issue of far-right extremism is further downplayed by the Trump administration, this could pose significant threats to the country's national resilience. The article emphasizes that when developing relevant counter-radicalization strategies and measures, it is crucial for the government authorities to ensure the maximum involvement of civil society and local communities in working with potentially vulnerable extremist audiences.

Keywords: right-wing radicalism, extremism, far-right, violent radicalization, de-radicalization, US, national security.

Постановка проблеми. З часів терактів 11 вересня 2001 року терористичні та екстремістські прояви на території США зазнали чималих змін. Оголошення світової війни тероризму, безпрецедентні безпекові заходи та зміна підходів до виявлення потенційних терористів зумовили зниження активності джихадистів, їх переорієнтацію на точкові удари та низькотехнологічні методи боротьби. Натомість діяльність праворадикальних екстремістів в США, хоча й не є новим явищем, в останні роки суттєво активізувалася й становить не меншу загрозу демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика радикальних правих рухів останнім часом займає чільне місце серед вітчизняних та зарубіжних досліджень екстремізму, що зумовлено зростанням «попиту» на радикальні ідеології у світі та необхідністю пошуків системних методів протидії загрозам, які вони несуть для суспільства. Оскільки феномен насильницької радикалізації, що веде

до тероризму загалом почав досліджуватися в рамках західної науки, переважна більшість публікацій зустрічається серед західних авторів, зокрема, К. Мудде, Д. Кьольхера, П. Сімі, Д. Веббера, С. Олівера-Ді, А. Перлігера, Е. Розанда, П. Ньюмана. Серед вітчизняних досліджень у даному напрямку варто виділити роботи В. Ліхачова, А. Шеховцова, С. Корнієвського, Є. Бистрицького, А. Гринчака, Г. Гриценко, О. Рафальського, П. Вознюка, В. Іщенко. У своїй більшості українські науковці розглядають історичні аспекти розвитку правих рухів, не виділяючи при цьому механізми радикалізації та де-радикалізації від загальних проявів екстремізму та тероризму.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність суттєвого масиву досліджень вітчизняними науковцями явища правого екстремізму загалом та його особливостей в Україні, недостатня увага приділяється досвіду інших країн, зокрема США, з протидії насильницькій радикалізації.

У перспективі такий досвід може бути адаптований до українських реалій та використаний для розробки вітчизняних стратегічних документів у напрямку попередження та мінімізації негативних наслідків поширення радикальних ідеологій крайнього правого спрямування.

Метою статті є аналіз підходів США до протидії праворадикальному екстремізму на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. За даними дослідження громадської організації Anti-Defamation League (ADL), у 2018 році від екстремістських атак у США загинули 50 осіб (у 2017 кількість жертв сягнула 37, у 2016 – 72, у 2015 – 70; найбільш смертоносним роком був 1995, коли під час сумнозвісного теракту, вчиненого правим радикалом Тімоті Маквеем в Оклахома-Сіті загинули 168 осіб), зробивши минулий рік 4-м за кількістю жертв з 1970 року [1]. При цьому, 98% атак склали вчинені праворадикальними екстремістами (78% – білими расистами, 16% – антиурядовими бойовиками, 4% – сповідниками невірального целібату, 2% – ісламістами) [1, с. 13]. Загалом, у період з 2009 до 2018 рік із 427 вбивств 73,3% були скоєні праворадикалами, 3,2% – ліворадикалами і 23,4% – ісламістами [1, с. 16]. Національний консорціум з вивчення тероризму (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, START) відзначив суттєве збільшення кількості атак, вчинених ультраправими екстремістами у період з 2000 по 2016 рік – з 6% до 35% [2].

Найтрагічнішими випадками праворадикального екстремізму минулого року стали стрілянина у синагозі в Пітсбурзі у жовтні 2018 року, коли антисеміт Роберт Бауерс вбив 11 та поранив 6 осіб, та стрілянина у школі в Паркленді у лютому 2018 року, під час якої Ніколас Круз застрелив 17 та поранив ще 17 осіб – він був учасником расистських он-лайн спільнот, ненавидів чорношкірих та євреїв [1]. Такі цифри дозволяють говорити про стабільно високий рівень загрози летальних екстремістських атак в останні роки, зокрема, вчинених сповідниками радикальних правих ідеологій.

США має чималий історичний досвід протидії проявів радикалізації на расовому ґрунті, зокрема, в частині боротьби з расовою сегрегацією чорношкірого населення, яку з 1960-х після потужної хвилі рухів за громадянські та політичні права вдалося майже повністю мінімізувати, за виключенням частини південних штатів, де й далі діють розрізнені групи активістів, що сповідують ідеї рухів на зразок Ку-клукс-клану [3]. Праворадикальний екстремізм у США на сучасному етапі характеризується більшою строкатістю поглядів та рухів, до яких американські дослідники зараховують групи, що сповідують перевагу білої раси – залишки того ж Ку-клукс-клану, нео-нацисти, християнські екстремісти, нео-язичники-расисти, скінхеди, антиурядові бойовики та так звані рухи суверенних громадян [4]. Хоча усі ці групи мають специфічні відмінності, але більшість характеристик, що дозволяють зараховувати їх до ультраправих у них спільні: вони вважають себе представниками певної вищої раси,

яка наражається на небезпеку через нашествя чужинців та змішування з ними «чистокровних»; вони вважають себе жертвами зіпсованого світу; чітка дихотомія «свій-чужий» об'єднує правих радикалів та стає рушійною силою для реальних дій; більшість ультраправих ідеалізують консервативні традиційні цінності, виступають проти гендерної рівності та свободи [3; 4]. Деякі дослідники узагальнюють образ американських ультраправих так: «вони жорстоко націоналістичні, антиглобальні, підозрілі до централізованої федеральної влади, шанувальники свободи особистості (особливо що стосується права володіти зброєю, бути вільними від податків), вірять в теорії змови, які передбачають серйозні неминучі загрози національному суверенітету та/або особистій свободі,... вірять в необхідність бути готовими до нападу, беручи участь або підтримуючи воєнізовану підготовки та навчання з виживання» [5, с. 39].

Консорціум START характеризує американський праворадикальний екстремізм як «насилство на підтримку переконання в тому, що особистий та/або національний спосіб життя постійно атакується, і вже або все втрачено, або ж загроза цього є неминучою. Характеризується антиглобалізмом, расовою чи етнічною перевагою чи націоналізмом, підозрливим ставленням до централізованої федеральної влади, шануванням свободи особистості та/або вірою в теорії змови, які передбачають серйозну загрозу національному суверенітету та/або особистій свободі» [2, с. 6]. Характерною рисою багатьох ультраправих американських груп із 1990-х років є відсутність орієнтації на сильного лідера та ієрархічну структуру, оскільки створення таємних незалежних угруповань є більш ефективним з точки зору комунікації та здійснення атак [5].

А. Перлігер, узагальнюючи активність, розрізненіх ультраправих груп у США, виділяє три категорії: расисти, антифедералісти та фундаменталісти. Ідеологічні засади расистів сформовані ідеями нативізму, сегрегації, ксенофобії, антидемократизму та традиціоналізму. При цьому з 1980-х расистські рухи почали активно використовувати захисну риторику необхідності збереження культури та цивілізаційного спадку білих. Антифедералісти виступають за підірвання легітимності та зменшення впливу федерального уряду та його установ, скасування податків, розширення права на володіння зброєю, необхідність постійної готовності до виживання через певну змову еліт. Фундаменталісти сповідують схожі з расистами ідеї виключності, однак обґрунтовують їх через власну інтерпретацію певних релігійних текстів, згідно з якою обраним богом народом є не іудеї, а представники англосаксонської раси [6].

За останні роки неабиякої популярності набули антимігрантські та ісламофобські погляди, що простежуються серед різних категорій американських ультраправих. Атаки останніх років свідчать, про те, що багато ультраправих екстремістів надихалися попередніми злочинцями – за даними дослідження The New York Times, з 2011 (коли норвезький терорист А. Брейвік розстріляв 77 людей з ісламофобських мотивів)

понад третина вбивць захоплювалися іншими, хто вчинив подібні напади, висловлювали захоплення або чи інтерес до їх тактики [7]. При цьому, якщо більшість американських ультраправих негативно ставиться до мусульман, останні спостереження за неонацистськими групами в США виявили, що вони симпатизують тактиці терористів ІДІЛ, надихаються їх пропагандистською літературою та наслідують стилістику при виготовленні власних он-лайн матеріалів для залучення нових членів [8]. Така симпатія може бути обумовлена культурою мучеництва та постійної боротьби з ворогами, що характерна для бойовиків ІДІЛ і Талібану.

Американські науковці відзначають недостатню увагу до проблеми праворадикального екстремізму навіть серед вітчизняних дослідників. Останні десятиліття були позначені гіпертрофованим фокусом уваги до ісламських терористів, доморощених та приїжджих джихадистів, при цьому більшість матеріалів про розгул ультраправих радикалів та їх смертоносні атаки продукувалася журналістами [5; 9]. Хоча й не можна применшувати загрозу ісламістського радикалізму загалом, відчутною видається недостатня увага не лише наукового середовища, але й американського істеблішменту до питання поширення правого радикалізму. З 2002 по 2017 рік США витратили на боротьбу з тероризмом 2,8 трильйонів доларів, більша частина яких пішла на війни в Іраку, Сирії та Афганістані [10], однак за цей час не було розроблено ефективної державної програми протидії насильницькій радикалізації з акцентом на неонацистські, антисемітські, расистські течії та різноманітні рухи альтернативних правих. ФБР відзначає суттєве зростання терористичних інцидентів, пов'язаних з білим расизмом [11], втім не наводить точних цифр, оскільки окремого закону про боротьбу з внутрішньодержавним тероризмом у США не існує, й саме питання розслідування таких випадків є досить складним з огляду на першу поправку до Конституції США. Останніми роками службовці ФБР намагалися привернути увагу до правого радикалізму, але не отримували відгуку у Білому Домі [12].

Ключовим стратегічним документом США у напрямку протидії екстремізму є Антитерористична стратегія США, остання редакція якої була прийнята у жовтні 2018 року. Як і попередні стратегії, що виходили після терактів 11 вересня, цей документ визначає, що США усе ще веде глобальну війну проти тероризму («we remain a nation at war» [13, с. 1], та фокусується саме на загрозі ісламістського тероризму та екстремізму. Про праворадикальний екстремізм у стратегії окремо відсутні згадки, хіба що він включений до узагальнюючого поняття «терористи, мотивовані іншими формами екстремізму» [13, с. 9]. США прагне підірвати можливість радикальних ідеологій, насамперед ісламістських, до поширення та формування локальних ідентичностей, продемонструвати неспроможність терористичних наративів захоплювати широкі аудиторії. Загалом, акцент у стратегії робиться на необхідності раннього попередження радикалізації, що веде до екстремізму та те-

роризму, зокрема, он-лайн. У цьому контексті, важливою є співпраця з громадянським суспільством, бізнесом та усіма зацікавленими стейкхолдерами у напрямку протидії насильницькій радикалізації [13, с. 21]. Разом з тим, попри чітко визначений курс на превенцію тероризму та екстремізму, окремої загальнодержавної стратегії протидії радикалізації та відповідних їй програм, на зразок британської програми PREVENT, у США немає.

Окремі програми протидії радикалізації у США впроваджувалися на рівні відомств. У серпні 2011 року Білий дім опублікував документ під назвою «Надання можливості місцевим партнерам запобігати насильницькому екстремізму у США», в якому було намічено план країни протидіяти радикалізації. Згодом його було доповнено стратегічним планом імплементації, втім, більшість кроків зводилась до створення всеохоплюючої бази знань для розуміння процесу радикалізації та методів ефективної роботи з мусульманською громадою у США [14]. Починаючи з 2007 року активну роботу у напрямку протидії радикалізації, що веде до екстремізму та тероризму розпочало Міністерство внутрішньої безпеки США, в рамках якого створювалися різні робочі та оперативні групи, до яких входили представники поліції, локальні лідери, науковці та експерти та розробляли рекомендації. Актуальна версія стратегії протидії насильницькій радикалізації на рівні Міністерства внутрішньої безпеки датується 2016 роком. Ключовими завданнями в ній визначені, зокрема: збільшення розуміння загрози насильницької радикалізації та розробка проактивних кроків з протидії цій загрозі; збільшення ситуаційної обізнаності про загрозу серед локальних спільнот та поширення інформації серед зацікавлених стейкхолдерів; підтримка локальних ініціатив з протидії насильницькому екстремізму із широким залученням приватного сектора та лідерів громад, до яких залучені потенційно вразливі особи [15]. Схожа загальна стратегія була розроблена у 2016 році Державним департаментом США та агенцією USAID [16] – вона також фокусувалася на взаємодії з вразливими мусульманськими спільнотами та залишила поза увагою проблему ультраправих рухів.

Із наведених вище документів документу можна зробити висновок, що розбудова взаємодії з вразливими спільнотами має ґрунтуватися не лише на сприйнятті їх як загрози, але як партнерів у спільній справі зробити Америку більш безпечною та процвітаючою. Такий підхід є науково обґрунтованим, на чому наголошує Консорціум START. Дослідження різноманітних внутрішніх екстремістських груп свідчать, що програми роботи з ними мають фокусуватися не на акцентуванні їх статусу ізгоїв, а пропонувати альтернативні шляхи проявлення себе у цьому суспільстві, за можливості працювати індивідуально та виявляти глибинні психологічні та емоційні проблеми, що ведуть до сприйнятливості до радикальних екстремістських наративів [17].

За часів другого президентського терміну Б. Обама Міністерству внутрішньої безпеки

виділялися значні бюджетні кошти на подальше фінансування ініціатив з протидії насильницькій радикалізації. У 2016 році грант МВБ склав 10 млн. доларів та до липня 2017 був розподілений між 26-ма одержувачами – федеральними і місцевими органами влади, федеральними організаціями та університетами [18]. Серед програм фінансування, зокрема, отримали такі, що були націлені на зміцнення стійкості локальних спільнот, проведення тренінгів із залученням працівників правоохоронних органів, розробку альтернативних наративів, розбудову спроможностей в освітніх установах. Виділення коштів у 2017 році на протидію радикалізації було актуальним також для Міністерства юстиції, яке сформувало бюджетний запит, зокрема на гранти в рамках програм співпраці поліцейських з громадами (Community Oriented Policing Services) (3 млн. доларів), гранти Бюро програм правосуддя (Office of Justice Programs) Міністерства юстиції (12 млн. загалом) та гранти Федеральної прокуратури (2,4 млн. доларів) [19].

З приходом до влади президента Д. Трампа виплата грантів за більшістю програм була заморожена, а нові заявки не розглядалися. Як і агресивна антиіммігрантська риторика президента Д. Трампа (що знайшла відгук не лише серед звичайних американських обивателів, але й серед різноманітних праворадикальних рухів, наприклад, так званих альтернативних правих), це свідоме применшення ним проблеми розгуду радикалізму в країні викликало серйозне занепокоєння дослідників та громадськості. Так, адміністрація Трампа скасувала два великих (понад 1 млн. доларів кожен) федеральних гранти для громадських ініціатив з протидії насильницькій радикалізації, виділені в останні дні президентства Б. Обами – програмі «Life After Hate», що займається реабілітацією колишніх правих екстремістів та ініціативі Університету Північної Кароліни з протидії насильницькому екстремізму онлайн [20]. Крім того, деякі експерти відзначають, що більшість програм, які зберегли підтримку сфокусовані переважно на протидії ісламському радикалізму як ключовій загрозі національній безпеці США: щонайменше 85% грантів та понад половина профінансованих програм стосувалася меншин – мусульман, ЛГБТ, іммігрантів та біженців [21]. Нещодавня масова стрілянина в тейхаському місті Ель-Пасо 3 серпня 2019 року, у якій загинули 22 та були поранені 24 людини, спонукала Трампа переглянути свій підхід – він закликав МВБ США спрямувати усі необхідні ресурси на протидію злочинам на ґрунті ненависті та боротьбу з внутрішнім тероризмом [22], однак конкретні кроки поки що не прослідковуються.

Стрільянина в Ель-Пасо вкотре підняла й контраверсійне питання обмеження свободи слова в Інтернеті в контексті протидії екстремізму та насильницькій радикалізації. Хоча для залучення нових осіб до екстремістської діяльності, наявність фізичного «радикалізатора» є необхідною, дослідники у своїй більшості [23; 24; 25] сходяться у думці, що сучасні комунікативні технології та повсюдне проник-

нення Інтернету сприяють ефективнішій пропаганді екстремістських ідеологій, координації дій, обміну інформацією, пошуку нових кадрів та фінансування. Соціальні мережі надають ультраправим радикалам широкі дискурсивні можливості – бути видимими, створювати резонанс та легітимізувати себе в інформаційному просторі [24]. Американські праворадикали активно використовують можливості усіх сучасних соцмереж, а також, прикриваючись гаслом відстоювання свободи слова, створюють власні на зразок Gab, що позиціонується як «альтернативний Twitter» [26].

21-річний стрілець в Ель-Пасо Патрік Крузіс за 20 хвилин до атаки опублікував на онлайн іміджборді 8chan маніфест, в якому виклав свої антиіммігрантські та расистські ідеї та висловив захоплення безрешетним масовим вбивством мусульман у новозеландському Крайстчерчі [27]. За словами американських правоохоронців, «ракова пухлина білого націоналізму пустила метастази у соціальних мережах та темних куточках Інтернету, створюючи ефект копіювання, коли майбутні вбивці черпають натхнення та намагаються перевершити один одного» [12]. Платформа 8chan, яка й до цього мала репутацію «save heaven» для неонацистів, расистів та антисемітів, була незабаром закрита хостингом. Однак, просте блокування ресурсів є ефективним заходом хіба що з точки зору мінімізації публічного охоплення шкідливого контенту, – терористи й екстремісти ж для координації та комунікації мігрують у даркнет, втручання в діяльність якого з боку державних структур є проблематичним.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За останні роки США, будучи головним ідеологом та ініціатором глобальної війни з тероризмом, інвестували чимало ресурсів у боротьбу з екстремізмом. Разом з тим, відчутним є подальше переважання загрози ісламістського екстремізму та тероризму у баченні американського політичного істеблшменту, хоча статистика вчинення екстремістських злочинів всередині країни свідчить про відчутне зростання загрози ультраправих рухів. Подальше свідоме чи несвідоме ігнорування президентом Д. Трампом даної проблеми може призвести до ще більш загрозливих тенденцій, а також понизити його рейтинг напередодні президентських виборів 2020 року.

Зростаюча активність ультраправих екстремістів вимагає адекватних політичних, стратегічних та інституційних кроків. США необхідно розробити нову стратегію протидії насильницькій радикалізації, спрямовану не лише на роботу з вразливими мусульманськими спільнотами, але і з крайніми правими. Конкретні кроки з протидії насильницькій радикалізації повинні будуватися навколо принципу рівного діалогу та максимальної залученості вразливих аудиторій до локальних проектів. Зважаючи на активність ультраправих радикалів он-лайн, вимагає подальшого дослідження також питання доцільності та обґрунтованого обмеження доступу до окремих ресурсів та платформ, які сприяють поширенню мови ненависті та насильства.

Список літератури:

1. The ADL Center on Extremism. Murder and Extremism in the United States in 2018. URL: <https://www.adl.org/media/12480/download> (дата звернення: 25.09.2019).
2. START. Ideological Motivations of Terrorism in the United States, 1970-2016. URL: https://www.start.umd.edu/pubs/START_IdeologicalMotivationsOfTerrorismInUS_Nov2017.pdf (дата звернення: 25.09.2019).
3. Mudde C. The Far Right in America / Cas Mudde., 2017. 146 p.
4. START. Recruitment and Radicalization among US Far-Right Terrorists: Report to the Office of University Programs, Science and Technology Directorate, U.S. Department of Homeland Security. URL: https://www.start.umd.edu/pubs/START_RecruitmentRadicalizationAmongUSFarRightTerrorists_Nov2016.pdf (дата звернення: 26.09.2019).
5. Joshua D. Freilich, Steven M. Chermak, Jeff Gruenewald, William S. Parkin, Brent R. Klein. Patterns of Fatal Extreme-Right Crime in the United States. *Perspectives on Terrorism*. 2018. №12. Pp. 38–51. URL: <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/customsites/perspectives-on-terrorism/2018/issue-6/a3-freilich-et-al.pdf> (дата звернення: 26.09.2019).
6. Perliger A. Identifying Three Trends in Far Right Violence in the United States. *Combating Terrorism Center*. 2012. № 9. URL: <https://ctc.usma.edu/identifying-three-trends-in-far-right-violence-in-the-united-states/> (дата звернення: 26.09.2019).
7. Weiyi C., Landon S. Attacks by White Extremists Are Growing. So Are Their Connections. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2019/04/03/world/white-extremist-terrorism-christchurch.html> (дата звернення: 26.09.2019).
8. Makuch B., Lamoureux M. Neo-Nazis Are Glorifying Osama Bin Laden. *Vice*. URL: https://www.vice.com/en_us/article/bjwv4a/neo-nazis-are-glorifying-osama-bin-laden (дата звернення 26.09.2019).
9. Warren B. Applying Community-Oriented Policing as a Method to Counter Far-Right Extremism. URL: https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=brookings_capstone_studentpapers (дата звернення: 26.09.2019).
10. The Stimson Center. Counterterrorism Spending: Protecting America while Promoting Efficiencies and Accountability. URL: <https://www.stimson.org/content/counterterrorism-spending-protecting-america-while-promoting-efficiencies-and-accountability> (дата звернення: 26.09.2019).
11. Perez E. FBI has seen significant rise in white supremacist domestic terrorism in recent months. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2019/05/23/politics/fbi-white-supremacist-domestic-terror/index.html> (дата звернення: 26.09.2019).
12. Bergengruen V. 'We Are Being Eaten From Within.' Why America Is Losing the Battle Against White Nationalist Terrorism. *Time*. URL: <https://time.com/5647304/white-nationalist-terrorism-united-states/> (дата звернення: 26.09.2019).
13. National Strategy for Counterterrorism. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/10/NSCT.pdf> (дата звернення: 26.09.2019).
14. Vidino L. Explaining the Lack of an American Domestic Counter-radicalization Strategy. URL: <https://www.mei.edu/sites/default/files/Vidino.pdf> (дата звернення: 26.09.2019).
15. Department of Homeland Security Strategy for Countering Violent Extremism. URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/16_1028_S1_CVE_strategy_0.pdf (дата звернення: 26.09.2019).
16. Department of State & USAID Joint Strategy on Countering Violent Extremism. URL: [https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/FINAL%20-%20State%20and%20USAID%20Joint%20Strategy%20on%20Countering%20Violent%20Extremism%20\(May%202016\).pdf](https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/FINAL%20-%20State%20and%20USAID%20Joint%20Strategy%20on%20Countering%20Violent%20Extremism%20(May%202016).pdf) (дата звернення: 26.09.2019).
17. Jensen M., LaFree G. Final Report: Empirical Assessment of Domestic Radicalization (EADR). URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/250481.pdf> (дата звернення: 26.09.2019).
18. DHS Countering Violent Extremism Grants. URL: <https://www.dhs.gov/cvegrants> (дата звернення: 26.09.2019).
19. U.S. Department of Justice FY 2017 Budget Request. URL: <https://www.justice.gov/jmd/file/822376/download> (дата звернення: 26.09.2019).
20. Laughland O. 'We cannot wait': experts urge US to fund fight against white extremism. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2019/aug/06/trump-fbi-far-right-domestic-terrorism> (дата звернення: 26.09.2019).
21. Patel F., Lindsay A., DenUyl S. Countering Violent Extremism in the Trump Era. *Brennan Center for Justice*. URL: <https://www.brennancenter.org/analysis/countering-violent-extremism-trump-era> (дата звернення: 26.09.2019).
22. O'Toole M. Trump officials have redirected resources from countering far-right, racism-fueled domestic terrorism. *Los Angeles Times*. URL: <https://www.latimes.com/politics/story/2019-08-05/trump-officials-have-redirected-resources-from-countering-far-right-racism-fueled-domestic-terrorism> (дата звернення: 26.09.2019).
23. Meleagrou-Hitchens A., Alexander A., Kaderbhai N. The impact of digital communications technology on radicalization and recruitment. *Chatham House*. URL: https://www.chathamhouse.org/publication/ia/literature-review-impact-digital-communications-technology-radicalization-and/INTA93_5_11_Meleagrou-Hitchens%20et%20al.pdf (дата звернення: 26.09.2019).
24. Wahlstrom M., Tornberg A. Social Media Mechanisms for Right-Wing Political Violence in the 21st Century: Discursive Opportunities, Group Dynamics, and Co-Ordination, Terrorism and Political Violence. doi: 10.1080/09546553.2019.1586676
25. Jones S. The Rise of Far-Right Extremism in the United States. URL: <https://www.csis.org/analysis/rise-far-right-extremism-united-states> (дата звернення: 26.09.2019).
26. Webster L. Dissenter and Gab: the controversial platforms with implications for 'free speech'. URL: <http://theconversation.com/dissenter-and-gab-the-controversial-platforms-with-implications-for-free-speech-113392> (дата звернення: 26.09.2019).
27. Куренкова О. Як змінився тероризм у США після 11 вересня 2001-го. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/yak-zminivsyu-terorizm-u-ssha-pislya-11-veresnya-2001-go> (дата звернення: 26.09.2019).

References:

1. The ADL Center on Extremism (2018). Murder and Extremism in the United States in 2018. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.adl.org/media/12480/download>

2. START (2016). Ideological Motivations of Terrorism in the United States, 1970-2016. Retrieved September 26, 2019, from https://www.start.umd.edu/pubs/START_IdeologicalMotivationsOfTerrorismInUS_Nov2017.pdf
3. Mudde, C. (2018). *The far right in America*. Abingdon, Oxon: Routledge, an imprint of the Taylor & Francis Group
4. START (2016). Recruitment and Radicalization among US Far-Right Terrorists: Report to the Office of University Programs, Science and Technology Directorate, U.S. Department of Homeland Security. Retrieved September 26, 2019, from https://www.start.umd.edu/pubs/START_RecruitmentRadicalizationAmongUSFarRightTerrorists_Nov2016.pdf (дата звернення 26.09.2019).
5. Joshua, D. Freilich, Steven M. Chermak, Jeff Gruenewald, William S. Parkin, Brent R. Klein. Patterns of Fatal Extreme-Right Crime in the United States. *Perspectives on Terrorism*. 2018. № 12. Pp. 38–51. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/customsites/perspectives-on-terrorism/2018/issue-6/a3-freilich-et-al.pdf>
6. Perlinger, A. Identifying Three Trends in Far Right Violence in the United States. *Combating Terrorism Center*. 2012. № 9. Retrieved September 26, 2019, from <https://ctc.usma.edu/identifying-three-trends-in-far-right-violence-in-the-united-states/>
7. Weiyi, C., & Landon, S. (2019). Attacks by White Extremists Are Growing. So Are Their Connections. *The New York Times*. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.nytimes.com/interactive/2019/04/03/world/white-extremist-terrorism-christchurch.html>
8. Makuch, B., & Lamoureux, M. (2019). Neo-Nazis Are Glorifying Osama Bin Laden. *Vice*. Retrieved September 26, 2019, from https://www.vice.com/en_us/article/bjwv4a/neo-nazis-are-glorifying-osama-bin-laden
9. Warren, B. (2018). Applying Community-Oriented Policing as a Method to Counter Far-Right Extremism. Retrieved September 26, 2019, from https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=brookings_capstone_studentpapers
10. The Stimson Center (2018). Counterterrorism Spending: Protecting America while Promoting Efficiencies and Accountability. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.stimson.org/content/counterterrorism-spending-protecting-america-while-promoting-efficiencies-and-accountability>
11. Perez, E. (2019). FBI has seen significant rise in white supremacist domestic terrorism in recent months. *CNN*. Retrieved September 26, 2019, from <https://edition.cnn.com/2019/05/23/politics/fbi-white-supremacist-domestic-terror/index.html>
12. Bergengruen, V. (2019). 'We Are Being Eaten From Within.' Why America Is Losing the Battle Against White Nationalist Terrorism. *Time*. Retrieved September 26, 2019, from <https://time.com/5647304/white-nationalist-terrorism-united-states/>
13. The President of the United States (2018). National Strategy for Counterterrorism. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/10/NSCT.pdf>
14. Vidino, L. (n.d.). Explaining the Lack of an American Domestic Counter-radicalization Strategy. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.mei.edu/sites/default/files/Vidino.pdf>
15. Department of Homeland Security (2016). Department of Homeland Security Strategy for Countering Violent Extremism. Retrieved September 26, 2019, from https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/16_1028_S1_CVE_strategy_0.pdf
16. Department of State & USAID Joint Strategy on Countering Violent Extremism (2016) Retrieved September 26, 2019, from [https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/FINAL%20-%20State%20and%20USAID%20Joint%20Strategy%20on%20Countering%20Violent%20Extremism%20\(May%202016\).pdf](https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/FINAL%20-%20State%20and%20USAID%20Joint%20Strategy%20on%20Countering%20Violent%20Extremism%20(May%202016).pdf)
17. Jensen, M., & LaFree, G. (2016). Final Report: Empirical Assessment of Domestic Radicalization (EADR). Retrieved September 26, 2019, from <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/250481.pdf>
18. DHS Countering Violent Extremism Grants (n.d.). Retrieved September 26, 2019, from <https://www.dhs.gov/cvegrants>
19. U.S. Department of Justice (2017). FY 2017 Budget Request. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.justice.gov/jmd/file/822376/download>
20. Laughland, O. (2019). 'We cannot wait': experts urge US to fund fight against white extremism. *The Guardian*. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.theguardian.com/us-news/2019/aug/06/trump-fbi-far-right-domestic-terrorism>
21. Patel, F., Lindsay, A., & DenUyl, S. (2018). Countering Violent Extremism in the Trump Era. *Brennan Center for Justice*. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.brennancenter.org/analysis/countering-violent-extremism-trump-era>
22. O'Toole, M. (2019). Trump officials have redirected resources from countering far-right, racism-fueled domestic terrorism. *Los Angeles Times*. URL: <https://www.latimes.com/politics/story/2019-08-05/trump-officials-have-redredirected-resources-from-countering-far-right-racism-fueled-domestic-terrorism>
23. Meleagrou-Hitchens, A., Alexander, A., & Kaderbhai, N. (2017). The impact of digital communications technology on radicalization and recruitment. *Chatham House*. Retrieved September 26, 2019, from https://www.chathamhouse.org/publication/ia/literature-review-impact-digital-communications-technology-radicalization-and/INTA93_5_11_Meleagrou-Hitchens%20et%20al.pdf
24. Wahlstrom, M., & Tornberg, A. (2018). Social Media Mechanisms for Right-Wing Political Violence in the 21st Century: Discursive Opportunities, Group Dynamics, and Co-Ordination, Terrorism and Political Violence, doi: 10.1080/09546553.2019.1586676
25. Jones, S. (2019). The Rise of Far-Right Extremism in the United States. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.csis.org/analysis/rise-far-right-extremism-united-states>
26. Webster, L. (2019). Dissenter and Gab: the controversial platforms with implications for 'free speech'. Retrieved September 26, 2019, from <http://theconversation.com/dissenter-and-gab-the-controversial-platforms-with-implications-for-free-speech-113392>
27. Kurenkova, O. Yak zminyvsia teroryzm u SShA pislia 11 veresnia 2001-ho [How has terrorism in the US changed since September 11, 2001]. *Hromadske*. Retrieved September 26, 2019, from <https://hromadske.ua/posts/yak-zminyvsia-terorizm-u-ssha-pislya-11-veresnya-2001-go>